

הלכות יום הכפורים סימן תרכג תרכד

קדיש לאחר נעילה, וקצת מקומות נהגו לתקוע קדם קדיש:

תרכד סדר מוצאי יום הכפורים, ובו ה' סעיפים:

א הר"ף וקרא"ש
טקא דרב, יומא פ"ו
ב בריקתא שם פ"א
ג רמב"ם פקדון כ"ט
טהלכות שבת פ"א
פוסקים ד מיקרא
דכ"י יתנון פסחים
י"ד ה שם בגמרא
ו פ"ב ז ת"ב
הפני"ד פקדון כ"ט
טהלכות שבת פ"א
הרמב"ן

א (א) מתפללים תפלת ערבית, ואומר הבדלה ב'חונן הדעת': ב בצריף להוסיף מחל על הקדש (ב) גם ביציאתו, (ג) שמימינו מעט אחר יציאת הכוכבים: ג (ב) (ד) מבדילים על הכוס, ואין מברכים על (ג) הבשמים (ה) אפילו אם חל להיות בשבת: ד (ו) ימברכים על האור. ה' ואין מברכים (ז) במוצאי יום הכפורים על האור שהוציאו (א) (ח) עתה מן האבנים.* ויש אומרים שמברכים עליו (ט) מעמוד (ז) ראשון ואילף: ה' וישאל שהדליק מעובדי-כוכבים, אין מברכים עליו במוצאי יום הכפורים, אף-על-פי שמברכים אחר שבת מברכין עליו, (י) שאין מברכין במוצאי יום הכפורים אלא על האור ששבת מבעוד יום

באר היטב

ו"ט, וכן עקר: (ג) עתה. אפילו חל בשבת, להורות שישוים זה מקדש ששבת מן האור, מ"א: (ז) ראשון. פי' שהדליקו בו א' מאותו שלקבת, עין סוף סעיף ה:

באר הלכה

* ויש אומרים שמברכין עליו מעמוד ראשון ואילף. הנה אף שראיתי לאיזה אחרונים שכתבו שבמקום הדחק יש לסמך על דעה זו ולברך במוצאי יום הכפורים על נר שהדליקו מן האור של אבנים, דרך בעמוד ראשון אסור, לא העסקתי זה, והפגן-אברהם כתב דין של סעיף ה סותר זה, דשם מוכח להדיא דבר השני שהדלק מאור שלא שבת אין לברך עליו, והעתיקו הגר"ז גם כן להחמיר, וכן כתב הגר"א דין דסעיף ה סותר להיש' אומרים הנה, דין דסעיף ה הוא נובע מהרמב"ן, והעתיקוהו כמה ראשונים, יש מהן שכתבו בשמו ויש מהן שכתבו כן בדעת עצמן להלכה. הלא השם הפני"ד משה ותרמב"א ותלמידי רבנו יונה (שהובא במ"א וקרא"ה בחדושי על הר"ף דברכות ומהר"ם חלא"ה בחדושי לפסחים, ודעת ה"ש אומרים נראה שהוא רק דעת יחידאי, לכן לא העסקתי דברי הפקלין בזה, ומה שהקל הרמ"א בהג"ה לקפה לברך על נר של בית-ההכנסת ונר שהדליק מפניו ביחד (אף דבר של בית-ההכנסת לבד חוששין, שהוא עשוי לכבוד, מפני מקום מתיירן בהתבקרן יחד עם נר אחר שהדליקו ממנו) ולא הוי כמברך על אור מן עצים ואבנים, ולכאורה ראי' מהו דעת רמ"א להקל בדעת ה"ש אומרים הנה, אבל באמת זה אינו, דשם הרבה ראשונים סבירא להו דיש לברך במוצאי יום כפור על נר של בית-ההכנסת דהוא אינו נעשה לכבוד, ולכן על-פי-כך יש להקל על נר אחר בהצטרף עמו, מה שאין כן להצטרף בו עם אור היצא מן אבנים אפשר דגם רמ"א מודה דאסור:

שנהגו בבית-ההכנסת שלא לברך על הבשמים, רק לעצמו בביתו⁹⁶ יכול לברך [פמ"א]. אם חל בשבת (ו) אומרים 'יתן לך'⁹⁷, ואין אומרים 'יהי נעם' יאתה קדוש' לפי שחג הסוכות חל באמצע השבוע: ד (ו) מברכים על האור. לפי שפסקה הנאחו בו ביום, שכל היום לא היו יכולין להשתמש בו ועקש התר לו⁹⁸: (ז) במוצאי יום הכפורים על האור שהוציאו וכו'. והוא הדין כשהוציאו מן צצי גפרית [שקורין שונופעלע'י"ף] וכל פי האי גונא. ומה שגשפתה יום הכפורים משבת הוא, משום דטעם (ח) שמברכין על האור במוצאי-שבת, שאינו אלא לזכר שנקרא האור במוצאי-שבת, שאדם הראשון הקיש האבנים במוצאי-שבת זה בזה והוציא מהן אש, לכן מתר לברך על אש בזה משה הוציא והוא עתה, אבל במוצאי יום הכפורים מה שמברכין על האור הוא להורות שישוים זה היה קדוש ממשאר ימים טובים ונאסר להכעיר בו אש, ועתה התר⁹⁹, והרי האש דבר-חדוש ומברכין עליו, וזה לא שנה אלא באור ששבת, ודעה לומר, שהיה בעולם ביום הכפורים בשעת שבייתה ופסקה הנאתה מפנה בו ביום ועקשו התר לו, מה שאין כן באור זה שלא היה מעולם ביום הכפורים¹⁰⁰: (ט) אכן אם חל יום הכפורים במוצאי-שבת, מתר מדינא לברך במוצאי-שבת על אור זה, (י) אכן מנהג העולם להחמיר, (יא) ועל-פל-פנים בנר שהדליקו מן האור ההוא בנדאי יש להקל: (ח) עתה מן האבנים. לאפוקי אם הוציאו אמתל מן האבנים, בנדאי מתר, פ"ן ששבת ביום הכפורים: (ט) מעמוד ראשון ואילף. הינו שהדליקו נר אחד מאותו שלקבת, וטעמם, שגם זה נקרא אור ששבת ואינו אור הנקרא מחדש: ה' (י) שאין מברכין במוצאי יום הכפורים וכו'. ומה דאנו מקלין בזה במוצאי-שבת, הוא מפני שהוא מברך על תוספת שלקבת של התר שנתוסף בנרו של ישראל (ולא על מקור האור ששאב מנרו של עכו"ם), ותוספת שלקבת זו לא היה מעולם ביום הכפורים כי אם נולד עקשו, ודומה לאור היצא מן העצים

תרגום: 1 גפרורים.

שער הציור

(ב) משה-אפרים: (ג) מגן-אברהם וכו': (ד) מגן-אברהם וכו': (ה) פ"ב: (ו) ב"ח נבשם מהר"ל ואבדוקהם ומהר"ל ומגן-אברהם וכו' ומשה-אפרים ובגד"שע ועין שם שכתב דאברהם בנדאי היה בו גם כן נשמה ומה שכתב בשבת, ע"ש: (ז) אחרונים: (ח) פוסקים: (ט) הנה במגן-אברהם סעיף קטן ז כתב: ומשמע דאפילו חל יום הכפורים בשבת גם כן אין לברך במוצאי על אור היצא מן אבנים; ואף שהעתיקוהו איזה אחרונים לא העסקתי, ובאמת אין שום משמעות בטור ושלחן-ערוך כלל על זה, והמעצב בנר-כ"מ משה מוכח שם להפוך, ומה שלא העתיקו בשלחן-ערוך אפשר משום דמלתא דפשיטא הוא להקל כ"ן שאז במוצאי-שבת נקרא נדאי, ומצאתי שכן כתב בפשיטות בתשובת מנחם צנוריה סימן יח, וחפשי בראשונים ומצאתי בן בהדיא בחדושי ריטב"א על פסחים, ע"ש, אלא שחזירי גם כן שנהגו להחמיר: (י) שם: (יא) פשוט, דבלאו הכי הלא יש בסיף ד דעת היש-אומרים להקל, ובכי האי גונא בנדאי אין להחמיר:

הִלְבוֹת יוֹם הַכְּפוּרִים סִימָן תְּרַכְבּ תְּרַכְבּ

ביאורים ומוספים

סִימָן תְּרַכְבּ

סֵדֵר מוֹצָאֵי יוֹם הַכְּפוּרִים

[משנ"ב ס"ק א]

מִתְפַּלְלִין תְּפִלַּת עֶרְבִית⁽¹⁾ עֵינִן לְעִיל בְּסִימָן רִצְנָה⁽²⁾.

(1) ואם טעה ואמר בה 'המלך הקדוש', כתבו החיי אדם (כלל כד סי' והקצו"ע (סי' קכט ס"ג) שיצא ידי חובה ואין צריך לחזור, והשערי תשובה (סי' קיח ס"ק א) כתב שכך הסכימו רוב האחרונים. והגר"ח קניבסקי (דרך שיחה ח"א עמ' תקמא) אמר ששמע מהגר"ה זקס (נבד החפץ חיים) שהיה לסבו צער שלא כתב במשנ"ב דין זה, והראו לו שיש ראייה מההבדל לעיל (סי' תפז ס"א ד"ה מקדש) שאינו חוזר, ונחה דעתו מזה.

וכן אם טעה ואמר בה 'המלך המשפט', כתב לעיל (סי' קיח ס"ק א) שיצא ידי חובה.

וכן אם אמר בה 'זכרנו לחיים' וכו', או אחד משאר ההוספות של עשרת ימי תשובה, הביא לעיל (סי' קח ס"ק לח) שנחלקו בזה הפוסקים, ובסוף דבריו הביא את דברי החיי אדם (כלל כה ס"א) שכתב שאם נזכר קודם שסיים את הברכה יחזור לראש הברכה, ואם סיים את הברכה אינו רשאי לחזור.

ולענין אמירת קידוש לבנה במוצאי יום כיפור, ראה מה שכתב הרמ"א לעיל (סי' תרב ס"א ובסי' תכו ס"ב) ומה שכתבנו במשנ"ב שם. (2) השו"ע שם (ס"א) כתב שיש לאחור את תפילת ערבית בכל מוצאי שבת ויום טוב, כדי להוסיף מחול על הקודש, וראה שם במשנ"ב (ס"ק א) ובמה שכתבנו שם בשיעור הזמן שיש לאחור את תפילת ערבית.

[משנ"ב ס"ק ג]

עֵינִן לְעִיל שֵׁם בְּקִטְעֵי ב' בְּמִשְׁנֵה בְּרוּךְ וְבִאֵי הַלְכָה שֵׁם⁽³⁾.

(3) השו"ע שם כתב שצריך להזהר מלעשות מלאכה במוצאי שבת עד שיראו שלשה כוכבים קטנים ולא מפורים, וראה במשנ"ב שם (ס"ק ג).

ולענין תענית ציבור או תענית יחיד, כתב הרמ"א לעיל (סי' תקטב ס"א) שצריך שיראו שלשה כוכבים בינונים, וביאר במשנ"ב שם (ס"ק ג) שדוקא בשבת ויום כיפור משום חומרתם צריך שיראו דוקא כוכבים קטנים, אבל בשאר התעניות מספיק שיראו כוכבים בינונים ואפילו כשהם מפורים.

[משנ"ב ס"ק ג]

רַק בְּאֲבִילָה וְשִׁתְּיָה אֶסְוִים עַד אַחַר הַבְּדֵלָה⁽⁴⁾.

(4) והאם הותר לשתות מים קודם הבדלה במוצאי יום כיפור, כמו שהותר במוצאי שבת [כמבואר בשו"ע לעיל (סי' רצט ס"א)], כתב האלף המגן (על מטה אפרים ס"ק ד) בשם שו"ת שואל ומשיב (תליתא סי' קכט) שמוותר לשתות, ואף שעדיין לא התפלל ערבית ולא הבדיל [וכמו במוצאי שבת], אך ישתה בצינעה כדי שלא יראו אחרים ויקלו בוה אף קודם צאת הכוכבים. והוסיף האלף המגן, שהשיי חמו (אסיפת דינים מערכת יום כיפור סי' ד אות ב) כתב בשם מנחת פתים שאסור לשתות אפילו מים, אך השיי חמד דחה את ראייתו.

אכן, דעת הגרש"ז אויערבך (ששי"כ פס"ב הע' נט ובהליכות שלמה יום הכיפורים פ"ה דבר הלכה אות מ) שמה שהותר במוצאי יום כיפור למי עצמו לשתות מים קודם הבדלה, היינו דוקא קודם שיבדיל על הכוס, אבל צריך קודם לכן להבדיל באמירת 'ברוך המבדיל בין קדש לחול', או בתפילה באמירת 'אתה חוננתנו' וכן

דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות כח), אלא שלדעתו היתר זה הוא דוקא בשעת הדחק כשצמא מאד. והוסיף הגרש"ז אויערבך, שהטעם במוצאי יום כיפור יש להבדיל תחילה, הוא משום שאינו דומה לכל מוצאי שבת שמוותר לו לשתות מים גם קודם הלילה, ולכן מותר לו לשתות גם בלילה קודם שהבדיל, אבל במוצאי יום כיפור שקודם הלילה אסור לאכול ולשתות, לא מסתבר לחלק ולומר שבלילה קודם הבדלה לאכול אסור אבל לשתות מותר, וכמו שקודם הקידוש לא חילקו בין אכילה לשתיה, ולכן רק לאחר שהבדיל בתפילה או שאמר 'ברוך המבדיל' וכו' יש לחלק בין שתיה לאכילה. ובחידושי הגר"ז (סוף יומא עמ' מד) הסתפק אם במוצאי יום כיפור מותר לשתות מים קודם ההבדלה, ונשאר בצ"ע.

ולענין שתית שאר משקאות קודם ההבדלה, ראה מה שכתבנו לעיל (סי' רצט ס"ק א) לענין מוצאי שבת.

[משנ"ב ס"ק ד]

מְבַדְּלִים⁽⁵⁾ וכו', וְיִצְעִים מִן הַפּוֹס לְקָטָן⁽⁶⁾.

(5) ואשה שבעלה מתעכב בבית הכנסת, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' נד אות ז) שאם אין לה ממי לצאת ידי חובה יכולה להבדיל לעצמה, וכמו שמבואר בפוסקים ובמשנ"ב לעיל (סי' רצו ס"ק לה) שיכולת להבדיל בעצמן.

(6) ויתנו לקטן שהגיע לחינוך, כמבואר לעיל (סי' רסט ס"ק א) לענין קידוש בליל שבת בבית הכנסת, וזאת כדי שברכת המברך לא תהיה לבטלה. וראה עוד מה שכתבנו שם.

[משנ"ב ס"ק ה]

מִפְּנֵי הַתְּעִיבִית⁽⁷⁾ וכו', פִּינֵן שְׁנֵהֲנָה⁽⁸⁾ וכו', בַּךְ לְעִצְמוֹ בְּבִית⁽⁹⁾ וכו', אוֹמְרִים יִיָּתֵן לָךְ⁽¹⁰⁾.

(7) וגם מי שאינו מתענה ביום כיפור, כתב השיירי כנסת הגדולה בהגהות הטור סי' רצו ס"ק ב) שלא יברך [לדעות אלו שלא מברכים, וראה הע' הבאה] על הבשמים, משום שנגרר אחרי הכלל שלא מברך.

(8) אמנם, לעיל (סי' רצו ס"ק ב) סתם כהסוברים שאין לברך על הבשמים גם כשהל יום כיפור בשבת.

ומשמע שגם אינו נחשב להפסק בין ברכת הגפן לברכת ההבדלה, וביאר הגרש"ז אויערבך (ששי"כ פמ"ז הע' רטו) מפני שעל כל פנים זה מחשיב את ההבדלה. וכמו שכתב השו"ע (יו"ד סי' רסה ס"א) לענין הברכה שלאחר ברית המילה, שמוסיפים לברך על הבשמים אחרי ברכת הגפן, ולא נחשב להפסק בברכה.

(9) ודעת החזו"א (הגר"ח קניבסקי בשמו, בספר עלי שיח עמ' קעז) שיברך על הבשמים באמצע ההבדלה וכמו כל מוצאי שבת, וכמו שכתב המטה אפרים (ס"ה) וכן כתב בשו"ת שלמת חיים (סי' שלח-שלט). מאידך, הכף החיים (ס"ק ט) כתב שיברך על הבשמים אחרי סיום ההבדלה, וכמו שכתב החיי אדם (כלל קמה טט"ז). והאחרות חיים (ספינקא, ס"ק ג) כתב שלפי מה שכתב בספר הכונות שברכות ההבדלה צריכות להיות כסדרן, צריך עיון אם יברך על הבשמים בסיום ההבדלה.

וכן לברך על הבשמים לפני הבדלה, ומיד להריח את הבשמים, ואחרי ברכת פרי הגפן לחזור ולהריח, כתב הגר"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"א סי' לג) שאף שיש מי שכתב לעשות כן, אך לדעתו אין לנהוג כן, משום שלהריח את הבשמים אחרי ברכת הגפן הוא הפסק בין ברכת הגפן לברכת המבדיל ושתית הכוס.

מילואים

הלכות יום הכיפורים סימן תרכא תרכב

המשך מעמוד קודם

(3) ולעיל (סי' מו ס"ק יד וסי' תריב ס"ק יח) כתב שכדי להשלים למאה ברכות ביום הכיפורים, מותר לברך ולהריח בשמים, הוסיף (סי' מו שם). שגם יוכל להשלים במה שיכון לשמוע ברכת התורה והמפטיר יענה אמן, או בברכת אשר יצר, ויתכן שבשעת הדחק יכול לצאת במה שיכון לשמוע חזרת השי"ץ. וראה מה שכתבנו לעיל (סי' מו שם וסי' רפד ס"ק ה וסי' רצ ס"ק ב).

[משנ"ב ס"ק ג]

וְדִי הִקְפֵּסָק קְרִיאַת הַתּוֹרָה².

וכשואין לציבור ספר תורה, צידד הפמ"ג (משב"ז ס"ק ב) שיש לומר 'אשר' בין מוסף למנחה.

[משנ"ב ס"ק ה]

וְאִין צְרִיכִים לְמֵלֵאת בְּנֵהוּ³.

הלכות יום הכיפורים סימן תרכג תרכד

המשך מעמוד פד

בא"א (בוטשאטש, סי'ה) משמע שגם במוצאי יום כיפור צריך אבוקה, וכן כתב הגר"ש דבילצקי (קיצור הלכות המועדים דיני מוצאי יום כיפור סי' שיש להצמיד עד נר לנר ששבת כדי שיהיה לזה שם אבוקה.

[משנ"ב ס"ק ז]

וְעֵתָה הַתְּרִיב¹² וכו', שְׁלֵא הִיָּה מְעוֹלִים בְּיוֹם הַכִּיפּוּרִים¹³.

(12) ומטעם זה, ביאר בשעה"צ לעיל (סי' רחצ ס"ק א) את דברי השר"ע שם (סי'א) שכתב שבמוצאי שבת אם אין לו אור לברך עליו אין צריך לחזור אחרי זה, אבל במוצאי יום כיפור יש אומרים שצריך לחזור אחרי זה כמו אחרי עצם ההבדלה, כיון שהדולקת האור במוצאי יום כיפור היא עצמה כעין ההבדלה, כיון שכל היום היה אסור בו ועכשיו הותר, ולכן צריך אור ששבת, אבל במוצאי שבת מותר לברך גם על הנר שהדליק עכשיו, ואם כן לא שייך בזה 'הבדלה'.

(13) ולהדליק נר מאור ששבת, שכתב השר"ע להלן (סי'ה) שאפשר להדליק ממנו ולברך עליו, ביאר בשעה"צ לעיל (סי' רחצ ס"ק ב) שטעם הדבר הוא משום שיש באור שהדליק עכשיו קצת מהאור ששבת.

(10) והומן שיש לאומרו במוצאי יום כיפור, הורה הגר"שז איערבך (הליכות שלמה יום הכיפורים פ"ד ארחות הלכה הע' 38) שמפני טורח הציבור מחמת התענית, יאמר כל אחד זיתן לך' בביתו לאחר ההבדלה, וכן האדר"ת (תפילת דוד עמ' קסז) תמה על כך שלא נהגו ביום כיפור שחל בשבת שכל אחד יאמר בביתו 'זיתן לך'. מאידך, המטה אפרים (סי'א) כתב שאומרים אותו בבית הכנסת וכמו בכל מוצאי שבת, וראה מה שכתבנו לעיל (סי' רצה ס"ק ה).

[משנ"ב ס"ק ו]

לֹא הָיָה יְכוֹלִין לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ וְעָכְשׂוֹ הַתְּרִיב¹¹.

(11) והאם צריך לברך על אור של אבוקה, דעת הגר"שז איערבך (שולחן שלמה סי' רחצ ס"ק ג אות א) שנראה שאין צריך אבוקה, דוקא במוצאי שבת צריך אבוקה, כיון שהעיקר הוא לזכר בריאת האור ולכן צריך ריבוי אור, מה שאין כן במוצאי יום כיפור שעיקר ההדלקה הוא להראות שהאש שהיתה אסורה עד כה הותרה, בזה אפשר שדי בנר עם פתילה אחת, והוסיף, שמימי אפילו כשמברך על נר בעל פתילה אחת, יברך בלשון רבים 'בורא מאורי האש'. מאידך,

הלכות סָפָה סימן תרכה תרכו

המשך מעמוד פה

(א"ח כלל ד סי' ז) שכשרה היא, שכשם ששלג אינו נחשב כמחיצה לגבי חציצה בפני הטומאה (כמבואר במשנה באהלות פ"ח מ"ה), מפני שהוא עתיד לימס מאליו ולכן אינו נחשב אלא כאור, כך אינו נחשב כמחיצה ותקרה כשהוא נמצא על גבי הסכך, הובאו דבריו בבאר היטב (ס"ק א) ובשערי תשובה (ס"ק א). אמנם, הקשה הערוך השלחן (סי' תרכט ס"ב) מה החילוק בין שלג לבין ירקות חרעים המחוברים לקרקע שכשהם מונחים על גבי סכך בודאי פוסלים אותו, אף על פי שלענין חציצה בפני הטומאה מבואר במשנה שם שאינם חרצים. אכן, בשו"ת גינת ורדים (שם) מבואר שבאמת הירקות אינם פוסלים את הסכך כשהם מונחים באופן שאינם חרצים בפני הטומאה, כגון כשאינם מתקיימים לאורך זמן [וראה שו"ע לקמן (סי' תרכט סי"ב)], או שהם מחוברים לקרקע ונעים ונדים ברוח. אמנם, דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האישי ח"ג פכ"ה אות יח) ששלג אינו פוסל את הסוכה מפני שהוא בטל לסכך, ואינו כרועים וירקות המחוברים לקרקע שאינם בטלים לסכך, ולכן פוסלים את הסוכה.

הערוך השלחן (שם) כתב, שמעיקר הדין יתכן ששלג המכסה את הסוכה אינו פוסל אותה, משום שהוא כשר בעצמו לסיכך שהרי הוא מין שאינו מקבל טומאה, והוא נחשב כדבר שגודלו מן הארץ כיון

בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' קמא אות ב), וכן דעת הגר"שז איערבך (הליכות שלמה סוכות פ"ז ארחות הלכה הע' 56).

ובביאור הטעם שלא חלה מצות עשיית הסוכה שלשים יום קודם חג אלא רק לאחר יום הכיפורים, ביאר בשו"ת אבני נזר (שם אות יז) שעדיף להכין ולעשות את החפצא של המצוה סמוך לזמן חיובה, אלא שבמוצאי יום כיפור נחשב שהגיע זמן עשייתה, כפי שמבואר במדרש ובוהרר שומן עשיית הסוכה הוא לאחר שנמחלו עונותיהם של ישראל ביום הכיפורים. והא"ר (ס"ק א) ביאר, שכיון שהיציאה לסוכה מעתילה למי שהתחייב גלות ביום הכיפורים, אין הסוכה נחשבת כמקום שהוכן עבור קיום הגלות אלא אם כן נעשתה לאחר יום הכיפורים [וראה שערי תשובה (ס"ק א)].

סימן תרכו

העושה סָפָה תַּחַת הָאֵילָן או תַּחַת הַגֵּג

[משנ"ב ס"ק א]

דְּבַעֲיָן שְׁתָּהָה שְׁפָהָה תַּחַת אֲזוּיר הַשְּׂמִימִים¹.

(1) וסוכה המכוסה בשכבת שלג על גבי הסכך, כתב בשו"ת גינת ורדים